

USPON RASIZMA I KSENOFOBIJE U DOBA PANDEMIJE COVID-19 KAO IZRAZ NJIHOVE VIŠESTOLJETNE POVIJESTI – SOCIOLOŠKI I SIGURNOSNI ASPEKT

Pregledni naučni rad

Primljeno/Received: 30. 5. 2022.

Prihvaćeno/Accepted: 10. 10. 2022.

Edita HASKOVIĆ

Sažetak

Izrazito kompleksna kriza koja je nastupila nakon proglašenja pandemije COVID-19 marta 2020. godine, doprinijela je eskalaciji rasizma i ksenofobije u međunarodnim okvirima. Njihov aktuelni uspon nužno je sagledati iz perspektive povijesno etabliranog obrasca povezivanja manjina, rasnih grupa i određenih zajednica sa zaraznim bolestima, što je rasistički i ksenofobni pristup i narativ učinilo neizostavnim konstituentima odgovora na iste. Stigma bolesti, kako povijest potvrđuje, permanentni je pratilac izbijanja zaraznih bolesti, stoga ni pandemija koronavirusa nije bila iznimka.

Radikalizaciji javnog diskursa kroz nativizam, mržnju i strah tokom aktuelne zdravstvene krize, uz značajnu podršku pojedinih mejnstrim medija, doprinijele su u prvom planu neonacionalističke snage. One su eksploatirale nesigurnost i neizvjesnost koje je pandemija generirala, s ciljem projiciranja straha od drugog i drugačijeg, uz njihovu obaveznu emanaciju kao potencijalne prijetnje.

Mada je pandemija COVID-19 doprinijela prevashodno reafirmaciji rasizma i ksenofobije prema Kinezima i Azijatima, čemu je u prilog išla provenijencija koronavirusa, ona je nesumnjivo trasirala put jednom opštem rasističkom i ksenofobnom diskursu.

Ključne riječi

pandemija, neonacionalizam, rasizam, ksenofobija, strah, prijetnja, stigma

UVOD

Težište rada je na razmatranju uticaja pandemije COVID-19 na intenziviranje rasizma i ksenofobije u međunarodnim okvirima. Rasizam i ksenofobija, kako zapaža profesor filozofije Predrag Finci, *kao usvojena, a ne urođena, ideološki oblikovana stajališta, koja su posljedica i iskaz određene ideologije i/ili konkretne političke prakse* (Predrag Finci), prožimaju društveni realitet stoljećima. Potvrda je to njihove opstojnosti, usljed opstojnosti onih snaga na političkoj sceni koje su zainteresirane za njihovo održavanje i reproduciranje.

Polazeći od prethodnog promišljanja, u radu su prvobitno razmatrane ideologija i političke prakse kao izraz te ideologije, koje su prethodile proglašenju pandemije koronavirusa, a koje su stvorile pretpostavke za preporod i evidentnije očitovanje rasizma i ksenofobije u savremenom dobu.

Ovdje se u prvom planu misli na ideologiju neonacionalizma, čiji su promotori stranke radikalne desnice, koja je iznjedrena 1970/1980-ih godina u uvjetima intenziviranih globalizacijskih procesa, kao svojevrsna reakcija na implikacije koje su iz navedenih proistekle. S obzirom na činjenicu da temeljnu odrednicu neonacionalizma čini njegova suprotstavljenost migracijama, kulturnom pluralizmu i internacionalizmu, neupitna je njegova uloga u radikalizaciji političkog i javnog diskursa kroz nativizam, mržnju i strah, čemu je *in favore* išla neizvjesnost koja je derivirala iz prelomnih društveno-povijesnih i sigurnosnih oklonosti kasnog modernog društva.

Imajući u vidu činjenicu da se u ravan prelomnog događaja, kojem je dodijeljen i epitet najvećeg izazova od Drugog svjetskog rata, pozicionirala i kriza uzrokovana pandemijom COVID-19, u radu smo nastojali sagledati njen doprinos u dodatnoj konsolidaciji neonacionalističkog društva i prethodno nominiranih neonacionalističkih stavova koji su pogodovali značajnom usponu rasizma i ksenofobije.

Za razumijevanje njihove aktualne internacionalizacije, nužno je bilo izvršiti uvid u povijest suočavanja sa zaraznim bolestima, s obzirom da je uočeni rasistički i ksenofobni odgovor na pandemiju COVID-19 neupitan izraz njegovog povijesnog utemeljenja.

„Moramo djelovati sada kako bismo ojačali imunitet naših društava protiv virusa mržnje“

(Antonio Guterres)

1. PRODOR NEONACIONALIZMA I KSENOFOBIE KAO NJEGOVOG IMPLICITNOG SIMPTOMA U PREDPANDEMIJSKOJ ERI

Prethodni apel Generalnog sekretara Ujedinjenih naroda, Antonia Guterresa, poslužio je kao ideja vodilja za ovaj rad. Na osnovu prethodnog citata, može se zaključiti da je riječ o pozivu imperativnog karaktera upućenog maja 2020. godine, kada je pandemija bila uveliko u toku, različitim akterima – političkim zvaničnicima država, građanima i medijima, da se odlučno suprotstave jednom drugom izazovu ljudskom rodu i civilizaciji, virusu mržnje, čije dejstvo nije ništa manje kontagiozno od dejstva virusa COVID-19, sa kojim se svijet bori od decembra 2019. godine.

Iako je medicinska provenijencija ove globalne prijetnje, očekivano u prvi plan pozicionirala njene medicinske aspekte, što je impliciralo sekuritizacijom zdravstvenih dimenzija sigurnosti,

pandemija COVID-19 imala i ima snažne i vjerovatno još uvijek nesagledive učinke na mnoge sfere čovjekove egzistencije i djelovanja – na polju ekonomije, politike, psihologije, obrazovanja, društveno-kulturnih odnosa, prava, sigurnosti i drugo. Naznačena polivalentnost pandemije, ukazala je na značaj njene procjene iz rakursa kritičkog sigurnosnog diskursa, te slijedom kazanog na nedostatnost državno-centrične sigurnosne paradigme u suočavanju sa ovom prijetnjom nekonvencionalne naravi.

Unatoč kazanom, u inicijalnoj fazi suočavanja sa pandemijom, i pored poziva Svjetske zdravstvene organizacije na globalni odgovor na COVID-19, većina zemalja se opredijelila za revitalizaciju tradicionalnog državno-centričnog pristupa, koji se prvobitno očitovao u proglašenju rata nevidljivom neprijatelju: „U ratu smo“, riječi su francuskog predsjednika Emanuela Macrona, kazane povodom borbe protiv COVID-a 19, koje su postale opšteprihvaćenom retorikom političkih (i ne samo) vođa širom svijeta. Britanski premijer Boris Johnson svojevremeno je izjavio da su svi građani „regrutovani“, a Donald Trump je sebe opisao kao „ratnog predsjednika“ (navedeno prema Rutović, 2021: 3016).

Ovakva ratna retorika nije se zadržala samo na nivou jezičkog, već je ista i materijalizirana u vidu zatvaranja granica, militarističkog uokvirivanja država, gomilanju zaliha i državnog ekonomskog poticaja. Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije, 194 države primjenile su neki vid ograničenja putovanja (Lee et al. prema Abbott, 2021: 2) u pokušaju sprječavanja globalnog pohoda COVID-a 19, koji je ilustrirao svu poroznost državnih granica i slab imunitet država na ovaj virus.

Zatvaranjem granica usljed pandemije, ideja nacionalne države i privilegiranja vlastitih građana - državljana, ponovo je vraćena na dnevnu agendu (Bozdag, 2021: 543). Riječ je o praksi koja je, značajno je naglasiti, zaživjela još u predpandemijskom periodu, prevashodno pod snažnim uticajem terorističkih napada na američke ciljeve s početka 21. stoljeća. Terorizam je, kako zapaža Esad Zgodić, doprinio rastu značaja državnog razloga (*raison d'Etat*) kao svetog apriorija, koji kao vodeći princip upravljanja državom nalaže da se ona učini jakom i otpornom u odnosu na sve ono što može da je uništi (Zgodić, 2010: 49).

Sigurnost, koja je pod snažnim pritiskom terorizma, postala primarna preokupacija vaskolike društvene prakse i znanstvenog traganja, a time i najvažniji faktor u 21. stoljeću koji nadilazi sve ideale demokratskog poretka, pa i slobodu koja postaje njen uvjet i cilj, doprinijela je sve većem zatvaranju država, pretvarajući ih, nije pretenciozno kazati, u strogo kontrolirane utvrde. Navedeno je značilo povrat država tzv. vestfalskom modelu nacionalne sigurnosti utemeljenom Vestalskim mirom 1648. godine, zasnovanom na principima primata državnog suvereniteta, nemiješanja u unutrašnja pitanja država i teritorijalnoj konceptualizaciji sigurnosti, pri čemu su države očito bile rukovođene utopijskom vizijom da se odgovor na transnacionalne prijetnje, dominantno nedržavne provenijencije, u vremenu univerzaliziranja nesigurnosti i ranjivosti, može limitirati na nivo države.

Zaštita nacionalne teritorije, kako zapaža Katja Franko Aas, ne odvija se samo na praktičnom, već i širem simboličkom nivou, gdje globalna kretanja ljudi imaju važne implikacije u odnosu na pitanja kulturne pripadnosti i državljanstva (...), te vrlo argumentirano zapaža, da iako se

stiče dojam da su kasna moderna društva pod plaštom multikulturalizma prigrlila kosmopolitski stil života i kulturnu hibridnost, slika je u stvarnosti daleko složenija. Ideja 'odumiranja nacije' sadrži sve veći broj kontradiktornosti, posebno ako se ima u vidu da svjedočimo preporodu nacionalizma i ksenofobije u mnogim zemljama širom svijeta (2017: 78; 96).

Prethodno kazano navodi na zaključak kako nisu ostvarene prognoze da će globalizacija kao proces koji stvara sve veću međuzavisnost između država i društava, učiniti nacionalizam i ksenofobiju prevaziđenim, što ukazuje na ambivalentnu prirodu globalizacije, koja je istovremeno determinirana procesima internacionalizacije i njenog antipoda, fragmentacije, pri čemu je bitno naznačiti da su potonji procesi odraz reakcije na ove prve, te da isti neminovno podrivaju ideju kosmopolitizma kao jednu od temeljnih vizija i ciljeva globalizacije.

Navedeno afirmira činjenica da se u uvjetima intenziviranih globalizacijskih procesa pojavio jedan novi vid nacionalizma koji se, shodno svom recentnom očitovanju u mnogim zemljama širom svijeta, u naučnom i javnom diskursu oslovljava kao neonacionalizam. Riječ je o ideologiji i političkom pokretu koji je nadahnut ideologijom klasičnog nacionalizma, no njegove temeljne postavke pretrpjele su izvjesne modifikacije shodno savremenom povijesnom, društvenom i sigurnosnom kontekstu, što je svojevrsni pokazatelj protejske prirode nacionalizma i njegovog evidentnog manifestiranja u novom ruhu.

Banks i Gingrich, autori koji se inače smatraju tvorcima termina neonacionalizam, isti definiraju kao društveni fenomen koji karakterizira ponovna pojava nacionalizma unutar drugačijeg globalnog i transnacionalnog konteksta. Oni kao definirajuću karakteristiku neonacionalizma ističu njegovu suprotstavljenost realitetima i promjenama koje proizlaze iz života u globaliziranom svijetu, što se ogleda u temeljnim neonacionalističkim stavovima, kao što su protivljenje migracijama, kulturnom pluralizmu, internacionalizmu, Evropskoj uniji (2006: 2,3), što neminovno vodi reafirmaciji nacionalnih interesa, kao i jačanju antimigrantskih narativa i ksenofobije.

Razumijevanje neonacionalizma kao odgovora na prijetnje koje predstavlja globalizacija na nivou suvereniteta, ekonomije i identiteta, zastupaju i drugi autori. U tom smislu značajnim smatramo spomenuti Egera i Valdeza, koji ukazuju na suštinsku razliku između klasičnog nacionalizma i neonacionalizma. Prema ovom dvojcu, neonacionalističke stranke djeluju unutar granica konsolidiranih nacionalnih država za razliku od prethodnih konteksta u kojima su raniji oblici nacionalizma prevladavali u Evropi i drugdje. Shodno kazanom, napominju kako se neonacionalizam treba shvatiti prije kao „projekat održavanja granica“ nego kao „projekat izgradnje nacije“, s obzirom da se on javlja u uslovima u kojem su granice utvrđene, široko prihvaćene, nacionalno i međunarodno, ali su iste suočene s izvjesnim prijetnjama. Otuda i njegova usredsređenost na ideju odbrane strukture, suvereniteta, identiteta i drugih značajnih elemenata nacionalne države od svega što se percipira kao potencijalna prijetnja (Eger&Valdez, 2015: 127).

Pojava neonacionalizma dominantno se veže za 70/80-te godine prošlog stoljeća, da bi se u narednim decenijama pod uticajem određenih procesa sve više popularizirao u mnogim

zemljama širom svijeta, prerastajući iz jedne relativno marginalne snage u onu koja je nagovijestila novu dinamiku na polju svjetske politike.¹

Njegov svojevrsni uspon i očitovanje u brojnim zapadnoevropskim zemljama, Australiji, Americi, Novom Zelandu, dijelom Kanadi i drugdje, pripisuje se brojnim faktorima. Kako zapaža Aryal, kao ključne razloge koji su doprinijeli formiranju neonacionalističkog društva u modernom svijetu, neophodno je nominirati naftnu krizu iz 1973. godine, kolaps Sovjetskog Saveza, 11. septembar, finansijsku krizu iz 2008/09. godine, izbjegličku krizu iz 2015. godine, te nove nacionaliste koji se fokusiraju na nacionalni integritet (2021: 145), a koji su sve prethodno navedeno kapitalizirali u pravcu svog pozicioniranja i konsolidacije na političkoj sceni.

Pojava radikalne desnice, kao svojevrsnog promotora neonacionalizma, koincidira s periodom intenziviranih migracionih kretanja u kasnom 20. stoljeću, koje autori Castles i Miller oslovljavaju kao 'doba migracija' (Castles&Miller, 1998: 3), a Ulrich Beck kao doba intenzivirane kospomolitizacije, praćene povećanom mobilnošću i globalnim komunikacijama, društvenim identitetima, kulturnom raznolikošću i međusobnom povezanošću društava (2006).²

Od tada, oštro protivljenje imigraciji i eksplicitan antimigrantski diskurs postaju zajednički imenilac strankama radikalne desnice, što neminovno vodi emanaciji migranata i izbjeglica

¹ Francuski nacionalni front (NF) može se smatrati eklatantnim primjerom ovih trendova. Nakon osnivanja ove stranke ranih 1970-ih godina, ona je bila irelevantna, da bi u protekle tri decenije uspjela da preoblikuje mejnstrim francuske politike, praveći prvi značajan iskorak na nacionalnom nivou 2002. godine, kada je njen osnivač i vođa Jean-Marie Le Pen prošao u drugi krug predsjedničkih izbora. Diskreditiran brojnim skandalima i ksenofobno-rasističkim komentarima, NF nije uspio ponoviti ovakav uspjeh na predsjedničkim izborima 2007. godine, da bi dolazak Penove kćerke Marine na čelo stranke 2011. godine označio početak njegovog oživljavanja, pri čemu se popularizacija ove stranke pripisuje globalnoj ekonomskoj krizi 2008/09, intenziviranim migracionim trendovima i predsjedništvu Nicolasa Sarkozya i François Hollande (Nelson, 2019: 3,4). NF je osvojio 18% glasova na nacionalnom nivou i zauzeo treće mjesto 2012. godine (Eger, Valdez, 2015: 116), da bi u narednim godinama bilježio sve veći uspjeh. Brojni su i drugi primjeri koji ukazuju na prodor neonacionalizma na političku pozornicu posljednjih godina, počev od Švicarske narodne stranke koja dominira biralištima od 1999. godine, da bi 2011. godine ostvarila 26,6% glasova; Norveške stranke progresa (FRP) koja je u parlamentu od 1973. godine, a 2013. godine je učestvovala u formiranju vlasti, Slobodarske partije Austrije (FPÖ) koja na nacionalnim izborima osvaja mandate od 1956. godine (*Ibidem*), pa sve do Orbánov Fidesza u Mađarskoj, Vox-a u Španiji, Alternative za Njemačku (AfD), predsjedništva Donalda Trumpa u Americi i drugo (Delanty, 2021: 104).

² Međunarodna migraciona kretanja intenzivirala su se od druge polovine 20. stoljeća. U posljednjih 50 godina, broj međunarodnih migranata se povećao za skoro 200 miliona, dostigavši 2020. godine 281 milion (UN DESA, 2020). Navedeni procesi su se odrazili na povećanje udjela strane populacije u ukupnom stanovništvu brojnih zapadnih zemalja. Kako indiciraju podaci Eurostata iz 2020. godine, u zemljama Evropske unije udio postotka stanovnika rođenih u inostranstvu iznosio je 12,2%, u Velikoj Britaniji 13,8%, u SAD 15,3 %, u Australiji 30,1%, u Kanadi 21,3% i Novom Zelandu 28,7% (prema European Commission, 2020). Poređenja radi, 1960-ih godina broj međunarodnih migranata koji je živio u Evropi iznosio je oko 3,5% od ukupne populacije, da bi u narednim decenijama bilježio kontinuirani rast, dostigavši u 2013. godini 10,3% (De La Rica, Glitz, Ortega, 2013: 8). U Sjedinjenim Američkim Državama je 1970-ih godina taj procenat iznosio svega 5% (prema Franko Aas, 2017: 78).

kao drugih i drugačijih, koji se u javnom diskursu sve više počinju portretirati kao prijetnja ekonomsko-socijalnom statusu i kulturnom identitetu.

„Kako, naime, pokazuju recentna istraživanja, desne populističke stranke predstavljaju manjinske skupine kao prijetee na nekoliko načina, i to kao (1) prijetnju nacionalnom identitetu, (2) prijetnju društvenom poretku, (3) prijetnju ekonomskoj stabilnosti i (4) teret javnim uslugama i blagostanju države. Poseban je akcenat, međutim, stavljen na prijetnju koju imigranti i manjinske skupine predstavljaju nacionalnoj kulturi, nacionalnoj zajednici i načinu života“ (Goodwin, 2011: 13).³

Ovo potonje najbolje je ilustrirano u Simmelovom viđenju migranta i tražioca azila kao klasičnog primjera stranca, čime se označava i naglašava podjela na 'MI' i 'ONI' unutar društva, služeći kristalizaciji simboličkih i kulturnih ograničenja zajednice (Simmel prema Franko Aas, 2017: 79).

Neizvjesnost i nesigurnost, koje je na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće iznjedrilo kasno moderno društvo, išle su u prilog rastućem uticaju neonacionalizma koji je, kako zapaža Delanty, najočitiji u radikalizaciji političkog diskursa kroz nativizam, mržnju i strah (2021: 112). Narativ društva rizika, koji je prvobitno razvijen od strane Ulricha Becka, nudi koristan uvid u pomalajuću dinamiku nesigurnosti i neizvjesnosti u kasnom modernom dobu. Beck, naime, objašnjava kako je savremena organizacija društva prožeta kontinuiranom sviješću o različitim prijetnjama, koje su po prirodi suštinski globalne, stvarajući tako zajednice organizirane oko diskursa sigurnosti i straha (2002: 41).

Teroristički napadi 11. septembra, izvedeni na krajnje monstruoan način, potvrdili su validnost ove Beckove teze, s obzirom da globalno društvo rizika s visoko oglašenom prijetnjom od terorizma postaje sve više bjelodano. Evidentna zabrinutost za sigurnost u svijetu nakon ovih napada, implicirala je rastućim sigurnosnim diskursom, za koji Huysmans kaže da je politička tehnika uokvirivanja političkih pitanja u logiku opstanka, sa sposobnošću mobiliziranja politike straha u kojoj su društveni odnosi strukturirani na temelju nepovjerenja (2006: XI).

Ovo o čemu govori Huysmans, najbolje je došlo do izražaja u ratu protiv terorizma, koji ne samo da je normalizirao sumnju i producirao tzv. logiku predostrožnosti, već je inaugurirao trendove sekuritizacije migracija i stereotipizacije manjinskih populacija u brojnim zemljama diljem svijeta, nerijetko rezultirajući i 'kriminalizacijom' stranaca.⁴

„Prema brojnim autorima, rat protiv terora povećao je opšti strah od stranaca i autsajdera, vo-

³ Kako konstatuje Goodwin, pozivajući se na veći broj provedenih studija i empirijskih istraživanja u brojnim zemljama Evropske unije, osjećaj kulturne ugroženosti je najvažniji pokretač podrške ovim strankama od strane građana. Za građane odlučujući motiv davanja podrške strankama radikalne desnice jeste percepcija imigracija i uspona različitosti kao prijetnje njihovoj nacionalnoj kulturi, jedinstvu nacionalne zajednice i načinu života (Ibidem, str. XI). Neonacionalističke stranke, kako zapažaju Banks i Gingrich, svoju podršku grade na osjećajima 'ugroženih identiteta' (2006: 17). Na istom je stajalištu i grupa autora izdanja „*Xenophobia, Identity and New Forms of Nationalism*“, koji ističu kako je 'novi nacionalizam' snažno obojen ksenofobijom i uokviren identitarnim sloganima (2019: 1), pri čemu novi nacionalizam oslovljavaju kao 'identitarizam' (Ibidem, str. 23).

deći represivnim mjerama osobito prema određenim grupama, poput tražioca azila, ilegalnih imigranata i određenih etničkih i vjerskih manjina (Welch i Schuster prema Franko Aas, 2017: 84). Ovo je impliciralo aktualiziranjem pitanja odnosa krivičnog pravosuđa, policije, rasizma i etničke pripadnosti (Philpps&Bowling; Weber&Bowling prema ibidem).

Na udaru su se osobito našli muslimani, suočeni s porastom neprijateljstva i netolerancije prema njima samo zbog činjenice što je mali broj ekstremista odgovornih za terorističke napade 11. septembra, a kasnije i za napade u Evropi, u muslimanskom svijetu i drugdje, nastojao svoje postupke legitimirati u ime islama.

Kako, naime, zapaža Goodwin: "Osobito od 11. septembra, stranke radikalne desnice proširile su svoje antimigrantske kampanje, inkorporirajući u iste specifičan oblik neprijateljstva prema naseljenim muslimanskim zajednicama. One su posvetile više napora u mobiliziranju anksioznosti javnosti zbog njihove prisutnosti i pitanja integracije muslimana u evropska društva" (2011: 19).

Iako islamofobija ima duboke povijesne korijene, kao i rasizam i ksenofobija, njen preporod u 21. stoljeću bio je prevashodno kondicioniran terorističkim napadima na američke ciljeve s početka novog stoljeća, kao i kasnijim terorističkim napadima u Evropi i drugdje. Kakve je, očito nesagledive posljedice događaj od 11. septembra imao na navedene trendove, najbolje ilustrira zapažanje Johna Esposito o tome kako su teroristički napadi 11. septembra implicirali metastazom društvenog raka, kako ovaj autor oslovljava islamofobiju (Esposito et al., 2011: XXII).

Sve što je saopšteno na prethodnim stranicama rada, nedvojbeno navodi na zaključak kako su za uspon neonacionalizma zaslužne prelomne društveno-povijesne i sigurnosne okolnosti koje su obilježile savremeno doba, kada on demonstrira svoju neupitnu vitalnost i kohezivnu moć. Stoga, ne treba da iznenadi njegov još izraženiji dinamizam u vrijeme najvećeg izazova nakon Drugog svjetskog rata, kako je pandemiju COVID-19 svojevremeno okarakterizirao Generalni sekretar Ujedinjenih naroda, Antonio Guterres.

Strah od širenja virusa, neusmijivo je doprinio pothranjivanju već etablirane kulture nepovjerenja prema strancima, dodatno osnažujući antimigracioni diskurs koji ohrabruje ksenofobna osjećanja, ali i konkretne aktivnosti usmjerene protiv stranaca. Navedeno će reći da je opšta klima defetizma, straha, frustracija i anksioznosti, kakva je nastupila nakon proglašenja pandemije COVID-19, stvorila pogodno tlo za još veći uspon neonacionalizma i ksenofobije u brojnim zemljama svijeta, afirmirajući tezu autorice Michener, koja zapaža: "Kompleksnost dinamike ksenofobije i diskriminacije, kao i tendencija isticanja drugosti i povlačenja granica, postaju intenzivnije i evidentnije u vremenima krize" (navedeno prema Ivić, 2020: 422).

2. KAUZALNO-POS LJEDIČNI ODNOS EPIDEMIJA, RASIZMA I KSENOFOBIJE – POVIJESNI OSVRT

Pandemija COVID-19 neusmijivo se profilirala kao još jedan značajan faktor koji je doprinio dodatnoj konsolidaciji neonacionalističkog društva u savremenom svijetu. Nakon njenog pro-

glašenja marta 2020. godine, došlo je do ponovnog naglašavanja značaja sigurnosti, te shodno kazanom, mobilizacije politike straha čiju okosnicu čini zasnovanost društvenih odnosa na nepovjerenju, što neminovno podriva društvenu koheziju, otvarajući prostor za manifestaciju ksenofobije, rasizma i drugih formi isključivosti i netolerancije. Riječ je o trendu koji ima svoju dugu povijest i koji je izražen u davno uspostavljenom obrascu povezivanja manjina, rasnih grupa i određenih zajednica s bolešću, što upućuje na zaključak da je rast ksenofobnih i rasističkih sentimentata obično dokumentirana posljedica izbijanja zaraznih bolesti kroz vrijeme.

Navedeno nameće potrebu sagledavanja trenutnog uspona rasizma i ksenofobije osloncem, pored svega prethodno nominiranog, i na povijesni diskurs iz kojeg se mogu uočiti ustaljeni rasističko-ksenofobni odgovori na prijetnje zaraznim bolestima. Kako, naime, zapaža povjesničar i sociolog medicine Alexandre White, stigma bolesti i rasizam simbiotski su stoljećima oblikovali politiku i odgovor na pandemiju, pripisujući navedeno naslijeđu kolonijalizma, rasizma i aparthejda: „Od 14. stoljeća, a možda čak i ranije, dolazak epidemije bio je osnova za pripisivanje razlika i krivice određenim populacijama, obično onim marginaliziranim, zbog širenja bolesti (...) Nije postojalo razumijevanje teorije zaraze ili klica. Prije je bilo zastupljeno shvatanje da je pošast stigla i da za to treba okriviti određene populacije. Ali u kasnom 19. stoljeću, usljed jednog novog i različitog razumijevanja bolesti, sa prihvatanjem teorije klica i razumijevanjem načina na koji su bolesti sposobne putovati, bolest doista postaje temelj za opravdanje već latentnog isključenja – bilo da je ono unutrašnje, limitirano na nivo države ili grada, ili u smislu imigracije i globalnog putovanja. Tako bolest postaje osnov za daljnje pripisivanje različitosti i drugosti, na način koji je istovremeno biološki, kulturološki i postojan“ (White, 2021).

Ovo o čemu govori White, utjelovljeno je još u prvim međunarodnim konvencijama o kontroli širenja zaraznih bolesti, koje datiraju od sredine 19. stoljeća, čiju okosnicu je očito činilo uvjerenje Zapada i zapadne civilizacije u vlastitu superiornost, mit koji je zapadnim silama poslužio kao opravdanje za kolonizaciju velikog dijela svijeta. Kako navode Ooi i D' Arcangelis: „Afirmacija zapadne superiornosti, te istovremeno kulturne i moralne inferiornosti 'Orijenta', poslužila je za opravdanje zapadne ekspanzije i globalne kontrole nad zemljama, ljudima i resursima“ (2017: 270).

Procesi kolonijalne ekspanzije doprinijeli su sve evidentnijem internacionalnom pohodu za raznih bolesti, što je ukazalo na potrebu koordiniranog odgovora na međunarodnom nivou. „Evropska kolonijalna ekspanzija donijela je male boginje i druge bolesti u Ameriku i Afriku od vremena Kolumba do 1800-ih. Ove epidemije izazvale su ogromnu pustoš za autohtone narode. Istovremeno, Evropljani su se susreli s novim bolestima u tropima. Kolonizacija je donijela poseban susret s bolešću koja može da naškodi Evropljanima“ (White, 2020: 1250).

Mada pojedine provizorne mjere, poput karantina, sanitarnih kordona i drugi vidovi socijalne distance datiraju od 14. stoljeća, uzastopni talasi epidemije kuge, kolere i žute groznice, postali su izvor ozbiljne zabrinutosti na međunarodnom nivou, primarno usljed prijetnje koje su iste predstavljale po stari kontinent i ekonomske interese velikih evropskih sila. Navedeno je uticalo na potrebu uspostave jednog novog sistema upravljanja zaraznim bolestima, čiju genezu možemo pratiti od 1851. godine, kada je na inicijativu evropskih zemalja sazvana prva Međunarodna

sanitarna konferencija na kojoj je iskazana potreba iniciranja međunarodne saradnje, s obzirom na transnacionalno širenje zaraznih bolesti putem međunarodne trgovine i putovanja. Ova konferencija bila je prva u nizu od četrnaest konferencija, koje su održane u periodu od 1851-1938. godine, a iste su imale za cilj da se uspostavi međunarodni sistem nadzora za određene zarazne bolesti, kao i da se usklade nacionalne politike karantina i propisi (Fidler, 2005: 330).

Ranije spomenuta uvjerenost zapadne civilizacije u vlastitu superiornost može se prozreti upravo u činjenici da širenje zaraznih bolesti iz Evrope prema ostatku svijeta nije bilo predmet regulacije ranih međunarodnih sanitarnih konvencija, unatoč činjenici da ni stari kontinent nije bio imun na iste. Navedeno White oslovljava 'epidemijskim orijentalizmom', koji je iskazan u imaginaciji Evrope i Zapada da oni reprezentiraju odvojen entitet u odnosu na ostatak svijeta, što je impliciralo time da je potreba održavanja trgovine, kolonijalne i eksploatacije resursa postala povezana s kontrolom određenih područja i naroda, za koje se smatralo da su u suprotnosti sa globalnim sanitarnim trgovinskim režimom, što je prema ovom autoru stvorilo pogodno tlo za uspon rasističkih i ksenofobnih ideologija (White, 2021), koje odolijevaju vremenu i manifestiraju prodornu snagu sve do danas.

Primarna fokusiranost tadašnjih imperijalnih evropskih sila bila je na prijetnjama od širenja zaraznih bolesti iz neevropskih regija, dakle kolonijalnih područja koja su prepoznata kao epicentar zaraznih bolesti, poput Afrike, Indijskog okeana, Azije i Bliskog istoka, uključujući i hodočašće u Mekku, koje je u Evropi percipirano kao značajna prijetnja, usljed mogućeg kontakta evropskih muslimana sa zaraznim bolestima na hadžu, za koje se vjerovalo da bi mogle biti importovane od strane muslimana iz Indije.

„Kao što su naučnici međunarodne zdravstvene diplomatije zapazili, pokretačka motivacija za međunarodnu zdravstvenu saradnju krajem 19. i početkom 20. stoljeća, bila je zaštita Evrope i Sjeverne Amerike od uvoza i širenja 'azijskih bolesti' (...) Zarazne bolesti, koje su tokom povijesti bile uobičajene za stari kontinent, nisu bile uzete u razmatranje sve do Međunarodne sanitarne konvencije iz 1926. godine, kada su uvršteni tifus i male boginje“ (Fidler, 2005: 331).

Ni Sjedinjene Američke Države nisu bile pošteđene ovakvih retrogradnih trendova, koji su prkosili, a prkose i danas, ne samo esenciji njenog nacionalnog bića, koje osim pripadnika domorodačkih plemenskih naroda, dominantno čine imigranti ili potomci imigranata, već i viziji Amerike kao 'Majke svih izgnanika' koja je utjelovljena u Kipu slobode, u čijem je postolju 1903. godine uklesan sljedeći stih američke pjesnikinje Emme Lazarus: „*Daj mi svoje umorne, svoje siromašne, svoje šćućurene mase koje žude da slobodno dišu.*“

Jaz između poruke sadržane u ovom stihu, s jedne i straha, mržnje, predrasuda prema strancu, drugom i drugačijem, s druge strane, značajno je obilježio povijest Sjedinjenih Američkih Država, te unatoč njihovoj odrednici kao 'naciji imigranata', one su kako zapaža Erika Lee, inače autorica nedavno objavljenog izdanja „*Amerika za Amerikance: Povijest ksenofobije u Sjedinjenim Državama*“, nacija sa ponavljajućom historijom ksenofobije, čiji trenutni uspon vidi kao izraz duge povijesti rasnog nasilja i diskriminacije usmjerenih protiv Amerikanaca azijskog porijekla, koji su zapravo dio istih procesa sistemskog rasizma koji utiču na crnce, starosjedioce, Latino-amerikance i ostale narode drugačije boje kože, koji su definirali Ameriku od njenog osnivanja

(Lee prema McNeil, 2021).⁵

Ova profesorica povijesti i azijsko-američkih studija na Univerzitetu u Minnesoti, kao i drugi autori, poput Huanga i Liu, korijene ksenofobnih reakcija kojima se nastojao dati legitimitet u ime zabrinutosti za pitanje zdravlja situiraju u 19. stoljeće, kada je uslijedio rani talas kineskih imigranata u Ameriku, koje je ova zemlja angažirala kao jeftinu radnu snagu (Lee prema Black, 2019; Huang&Liu, 2020: 1187). Njihov dolazak u velikom broju podstakao je rano antikinesko raspoloženje, što je bilo dodatno pothranjivano njihovim etiketiranjem kao 'nosioca prljavštine i bolesti': „Postojale su dugogodišnje poruke o bolestima kao nečemu što kineski imigranti, kineski prostori inkubiraju, što Kinezi šire, bilo zbog svojih nehigijenskih uslova života ili posebno čudne, egzotične hrane koju Azijati navodno jedu“ (Lee prema Wu, 2020).

Animozitet prema Azijatima, na početku primarno prema onim kineskog porijekla koji su predstavljali prvu pristiglu imigrantsku populaciju iz Azije u Ameriku, dostigao je svoj vrhunac donošenjem brojnih zakona koji su bili u funkciji osujećivanja njihovog dolaska u ovu zemlju. Jedan od prvih koji je inaugurirao ovakve trendove bio je Zakon o isključenju Kineza (eng. *Chinese Exclusion Act*) koji je usvojen 1882. godine, te iako je bio primarno usmjeren na obustavljanje imigracija za ljude porijeklom iz Kine, ovaj zakon je poslužio kao pravna osnova za restrikciju imigracije ljudi i drugih nacionalnosti. „Riječ je o prvom zakonu u američkoj povijesti, koji je postavio široka ograničenja imigracije. Proglasio je desetogodišnji moratorij na nove dolaske, prevashodno iz Kine. Zakon je inoviran decenijama, te iako je potpuna zabrana dolazaka iz Kine obustavljena, posljednja verzija ovog zakona opozvana je tek 1942. godine“ (Lee prema Black, 2019).

Pored zakona koji su predviđali zabranu dolaska Azijata u Ameriku, na snazi su bili i zakoni koji su se odnosili na uskraćivanje američkog državljanstva ljudima azijskog porijekla, poput Zakona o naturalizaciji iz 1870. godine i Page Law iz 1875. godine (Huang, Liu, 2020: 1187), što je eklatantan dokaz da se američka zakonska regulativa koja se odnosila na pitanje imigracija, odlikovala neupitnim rasističkim diskursom. Kako ističe Yvonne Walter, iako se koncept rase nije nikada službeno pripisivao politikama i zakonima koji se odnose na imigraciju Azijata, ponavljani obrasci isključivanja, uskraćivanje državljanstva i nejednaki zakoni koji su se sukcesivno primjenjivali na imigrante iz različitih azijskih zemalja, učinili su očiglednim da je njihova rasna razlika u odnosu na bijele Amerikance bila motiv ovakve zakonske regulative (Walter, 2007: 1,2).

Mada je Drugi svjetski rat bio svojevrsna prekretnica u pogledu inicijativa da se derogiraju rasno pristrasni zakoni o naturalizaciji, koje su nagovijestile uvođenje egalitarnijih imigracionih zakona (Ibidem, str. 7), implikacije koje su proistekle iz ovakve višedecenijske pravne prakse, i danas su omniprezentne i predstavljaju veliko breme za azijsko-američke zajednice, što je pandemija COVID-19 i potvrdila.

⁵ Svrishodnim smatramo spomenuti promišljanje ove autorice o ksenofobiji. Ona je, naime, mišljena kako treba potaknuti mnogo šire i dublje razumijevanje ksenofobije, koja je mnogo više od predrasuda. Lee ksenofobiju smatra gotovo ideologijom, pogledom na svijet, oblikom systemske diskriminacije, ne samo onih koji su doista rođeni u stranoj državi, već i onih za koje se smatra da su stranci zbog, na primjer, načina na koji izgledaju. Ksenofobija jeste oblik straha, straha od stranaca, ali je više od toga. To je oblik rasizma, zaključuje (Ibidem).

Međunarodni sistem upravljanja zaraznim bolestima od pionirskih koraka na njegovom uspostavljanju do danas, nesumnjivo je značajno evoluirao, primarno pod okriljem Svjetske zdravstvene organizacije koja je osnovana 1948. godine od strane 63 države, uključujući i Sjedinjene Države i određene evropske zemlje, uvažavajući realitete i izazove koje je vrijeme sa sobom donijelo. No, unatoč tome, do danas je malo toga postignuto u pravcu eliminiranja pristupa koji se, kako zapaža Hoppe, zasniva na pogrešnom pripisivanju bolestima društvenog značaja i odgovornosti, mada bolest ne poznaje društveno konstruirane kategorije, poput rase, nacije i slično (navedeno prema Chou, Gaysynsky, 2021: 773).

Ovakav pristup, značajnim dijelom je derivirao iz tendencije povezivanja virusne bolesti s mjestom njenog navodnog prvobitnog pojavljivanja, što je izraz nastojanja da se krivica za izbijanje i širenje zaraznih bolesti eksternalizira, odnosno pripiše grupi izvan vlastitog nacionalnog, etničkog, vjerskog ili rasnog identiteta. Navedeno je, kako povijest i demonstrira, doprinosilo kreiranju povoljne klime za aktiviranje ksenofobnih reakcija u vremenima suočavanja sa zaraznim bolestima, trasirajući put intenzivnijoj manifestaciji stigme i predrasuda, nerijetko čak i nasilja. Brojni su primjeri iz povijesti koji su u funkciji afirmacije teze da je eksternaliziranje prijetnje od zaraznih bolesti uobičajena pojava, koja je nerijetko vodila i najmonstruoznijim zločinama. Jedan od prvih zabilježenih, stravičnih slučajeva je onaj iz 14. stoljeća, kada je Evropa bila opustošena kugom koja je odnijela više od polovine ljudskih života. Opšti osjećaj antisemitizma koji je okovao Evropu u to vrijeme, imao je za posljedicu demoniziranje Jevreja i njihovo neutemeljeno optuživanje za izbijanje i širenje kuge. Uslijedio je veliki progon i pokolj nad Jevrejima u brojnim gradovima Evrope, čime je došlo do istrebljenja brojnih jevrejskih zajednica u pojedinim zemljama starog kontinenta. Riječ je o jednom od okrutnijih primjera nasilja i terora prema jevrejskoj manjinskoj zajednici, bez presedana u svojoj monstroznosti do 20. stoljeća (White, 2021; vidjeti šire u Cohn, 2007: 1-36), kada je uslijedio najveći zločin genocida nad Jevrejima, u povijesti poznat kao holokaust.

Zločin holokausta, koji je imao za posljedicu sistematsko istrebljenje oko 6 miliona evropskih Jevreja tokom Drugog svjetskog rata od strane naci-fašističkog režima, nužno je sagledati i iz perspektive navodne zabrinutosti za javno zdravlje i opsjednutosti Njemačke bolestima i strahom od epidemija. Ovdje se u prvom planu misli na tifus, čije su kobne posljedice u vidu 5 miliona smrtnih slučajeva nakon Prvog svjetskog rata, poslužile kao izgovor naci-fašističkom režimu za opravdavanje antisemitskih narativa, ali i monstruozne politike koju je isti predvodio protiv Jevreja, a koja je svoju materijalizaciju doživjela počinjenjem zločina holokausta u periodu od 1939-1945. godine. Navedenom je prethodila svojevrsna, kako je Paul Weindling oslovljava, rasizacija tifusa koja je evidentna na bazi njegovog određenja kao 'jevrejske groznice' (Weindling, 2000: XV), pri čemu je i njemački diskurs o higijeni i bolestima bio pod snažnim uticajem antisemitske ideje o Jevrejima kao ozloglašanim nosiocima bolesti, što je imalo značajan udio u propagandnim naporima da se opravda mržnja i politika usmjerena protiv Jevreja u periodu koji prethodio tzv. industriji smrti (Stone et al, 2020: 1; Weindling, 2000).⁶

⁶ Autor Paul Weindling u svojoj knjizi „*Epidemije i genocid u istočnoj Evropi, 1890-1945*“, ukazuje na

Opšta klima nepovjerenja i netrpeljivosti prema Azijatima u Americi, o kojoj je na prethodnim stranicama bilo govora, došla je do izražaja i u odgovoru na epidemije. Da je koncept rase zauzimao središnju ulogu u odgovoru na zarazne bolesti, najbolje svjedoče dva povijesna događaja bubonske kuge, koja su zabilježena na američkom tlu koncem 19. i početkom 20. stoljeća.

Prvi slučaj se odnosi na pojavu ove zarazne bolesti decembra 1899. godine u prepunoj pulsirajućoj kineskoj četvrti Honolulu, koji je u to vrijeme bio dio američke kolonije Hawaii. Činjenica da je bubonska kuga bila importovana sa azijskog kontinenta, odakle se od 1870-ih godina počela postepeno širiti, prvobitno zahvativši velike trgovačke gradove u južnoj Kini, prije nego što je stigla do Hawaiia, a nešto kasnije i San Franciska, kao i da je prva žrtva bubonske kuge u Honolulu bio čovjek azijskog porijekla, dale su snažan impuls rasizaciji ove bolesti. Ovo je postalo očigledno u mjerama za koje su se vlasti opredijelile u nastojanju da spriječe daljnje širenje ove zarazne bolesti, a koje su se ogledale u spaljivanju cijele kineske četvrti Honolulu, koja se smatrala žarištem kuge. Prema riječima povjesničara Jamesa Mohra, ovo je najgora građanska katastrofa u historiji Hawaiia i jedna od najgorih katastrofa koju su u ime javnog zdravlja pokrenuli američki medicinski zvaničnici (navedeno prema Takai, 2020; White, 2021).

Drugi slučaj se desio u San Francisku u prvim godinama 20. stoljeća, kada se vjerovalo da je epicentar zarazne bolesti kineska četvrt ovog grada, s obzirom na azijsko porijeklo bubonske kuge, kojoj je atribuirana odrednica 'orijentalne bolesti, svojstvene onima koji jedu rižu' (Elias et al., 2020: 2), a koji su označavani pežorativnim imenima, poput 'moralnih gubavaca' koji imaju navike i stil života koji pogoduju pojavi i širenju bolesti gdje god da borave (Salerno et al., 2020: 26).

Ovakav rasistički diskurs svoju kulminaciju doživio je uspostavljanjem rasno segregiranih karantina u kineskoj četvrti San Franciska, što je bilo praćeno nasilnim i represivnim metodama koje su primjenjivane u suočavanju s kugom u ovom američkom gradu, uključujući i proizvoljno pritvaranje preko 250 hiljada azijskih imigranata na nekoliko mjeseci (White, 2021; White, 2020: 1251; Elias et al., 2020: 2).

Izbijanje bubonske kuge koincidira s periodom aktivne politike segregacije Afroamerikanaca u Americi, za kojom se poseglo nakon ukidanja višestoljetnog ropstva, ratificiranjem Trinaestog amandmana američkog ustava 1865. godine. Politika segregacije koja je *de iure* provođena u južnim američkim državama, dok je *de facto* implementirana i na sjeveru, legalizirana je Jim Crow zakonima koji su doneseni koncem 19. stoljeća i koji su sve do 1965. godine, kada je donesen Zakon o glasačkim pravima, bili u funkciji držanja Afroamerikanaca u potčinjenom

---

vezu između mjera protiv tifusa, kao 'jevrejske bolesti', tokom Prvog svjetskog rata i nacističkih plinskih komora i drugih genocidnih medicinskih praksi za kojima se poseglo u Drugom svjetskom ratu, u nastojanju da se iskorijeni bolest iskorijenjivanjem percipiranih nosioca iste, pri čemu je, kako zapaža ovaj autor, trovanje plinom postalo omiljeno sredstvo za iskorijenjivanje tifusa (Vidjeti šire u Weindling, 2000). Veliki broj smrtnih slučajeva koji je tifus uzrokovao nakon Prvog svjetskog rata poslužio je kao izgovor Njemcima za masovno preseljenje jevrejskih žrtava u izolovana zatvorena geta i kampove u ratnoj Evropi, pri čemu je strah od epidemija korišten i u svrhe opravdanja uništenja geta i likvidacije njihovih stanovnika od strane Njemaca (Friedrich; Browning; Michman; Baumslag prema Stone et al., 2020: 1).

položaju, bez prava glasa, uz sprovedbu zahtjeva za odvojenim školama, odvojenim odjeljcima u prijevoznim sredstvima i javnim ustanovama, kao i separiranim toaletima za crnce i bijelce. Ovo je vrijeme kada je rasizam usmjeren protiv crnaca dostigao vrhunac u Americi, sa široko rasprostranjenim linčovanjem i rasnim nasiljem, što se neminovno odrazilo i na sam pristup zaraznim bolestima. Španska gripa iz 1918. godine eklatantan je primjer za kazano, s obzirom da je izbijanje ove zarazne bolesti rezultiralo mržnjom i nasiljem nad Afroamerikancima, kojima je pripisivana krivica za njenu pojavu i širenje (McDonald, 2020).

Agresivne rasističke i ksenofobne mjere koje su provođene u ime zdravstvene kontrole, zabilježene su i u Južnoj Africi 1901. godine nakon izbijanja bubonske kuge u Cape Townu, a iste su se ogledale u uspostavi karantina i prisilnog premještanja crne afričke populacije u rasno segregirane kampove. Kampovi i praksa deložacije mogu se, kako zapaža White, smatrati dijelom plana za buduća prisilna preseljenja i svojevrsnom pretečom rasno segregiranih južnoafričkih gradova prije i za vrijeme aparthejda (2020: 1251), kojim je ozvaničena najdugovječnija i zakonom legalizirana rasistička država na svijetu, koja je trajala od 1948. do 1994. godine.

Ksenofobija i rasizam bili su neizostavni i tokom epidemije Ebola virusa, koji je prvi put detektiran sedamesetih godina prošlog stoljeća u Demokratskoj Republici Kongo i Sudanu. Nakon izvjesnog razdoblja tokom kojeg nije otkriven nijedan slučaj zaraze, od sredine 1990-ih izbijanje epidemije Ebola virusa postaje sve učestalije, da bi se u periodu od marta 2014. do juna 2016. godine dogodila najveća epidemija Ebole do danas, čiji je epicentar bila zapadna Afrika. Ksenofobni i rasistički sentimente prema Afrikancima prevladali su u odgovoru na ovu zaraznu bolest, sa nerijetkim referiranjem i na njihove upitne kulinarske navike (Salerno et al., 2020: 26).

Početak pandemije virusa humane imunodeficijencije (HIV) 1981. godine, trasirao je put sveprisutnoj diskriminaciji homoseksualaca, Haičana i ljudi porijeklom iz zapadne i centralne Afrike. Različite države imale su različita ksenofobna uvjerenja s tendencijom pripisivanja krivice članovima izvan vlastite grupe. Tako je u zapadnim zemljama, ljudima afričkog porijekla uveden obavezan zdravstveni pregled, uz nerijetku tendenciju predimenzioniranja broja oboljelih u afričkim zemljama, dok je u azijskim i afričkim zemljama bilo uvriježeno mišljenje da su zarazu prenosili američki homoseksualci (Ibidem).

Na osnovu predočenog paradigmatičnog povijesnog sinopsisa, evidentno je da je stigma bolesti konstanta, te da je tendencija eksternaliziranja prijetnje od zarazne bolesti neizostavan konstituens odgovora na iste. Ovo vodi neminovnoj aktualizaciji binarne opozicije 'MI' vs 'ONI', koja doprinosi ksenofobnim i rasističkim narativima, ali i postupcima, pri čemu je predmetno nužno sagledati u ravni društveno-povijesnih i sigurnosnih okolnosti koje su, kao što smo mogli spoznati, svojevrsni agens ovakvih trendova.

3. USPON RASIZMA I KSENOFOBIJE U DOBA PANDEMIJE COVID-19, OD

STIGMATIZIRAJUĆE RETORIKE DO RASNO I KSENOFOBNO MOTIVIRANIH NAPADA

Posve je jasno da pandemija COVID-19 nije bila iznimka u odnosu na predočene retrogradne trendove, po pitanju povijesnih epidemija iz 19. i 20. stoljeća. Oni su, razumljivo, izraz naslijeđa rasizma i ksenofobije, čijem preporodu je u značajnoj mjeri doprinio uspon neonacionalizma

u predpandemijskoj eri. Neonacionalizam, koji se snažno odlikuje ksenofobnim i identitarnim sloganima, stvorio je pretpostavke za njihovo još evidentnije očitovanje u vrijeme aktualne globalne zdravstvene krize, koja je zloupotrijebljena od strane pojedinih svjetskih političkih zvaničnika u cilju akomodacije različitih političkih i drugih interesa.

Njima je nesumnjivo u prilog išla opšta klima nesigurnosti, straha i neizvjesnosti koja je nastupila nakon proglašenja pandemije COVID-19, a koja je kako pokazuju provedena istraživanja Pew Research Centra iz aprila i septembra 2020. godine, uticala na opštu predodžbu javnosti u Americi, Velikoj Britaniji, pojedinim zemljama Evropske unije, Japanu i Južnoj Koreji o tome da širenje zaraznih bolesti predstavlja jednu od dvije vodeće prijetnje sigurnosti (Poushter, Fagan, 2020; Poushter, Huang, 2020).

Na činjenicu da su vladini lideri i visoki zvaničnici, posredno ili neposredno, ohrabivali zločine iz mržnje, rasizam i ksenofobiju tokom pandemije COVID-19, ukazala je neovisna, nevladina međunarodna organizacija Human Right Watch. Ova organizacija je u svom izvještaju iz maja 2020. godine konstatovala kako su različite političke stranke i grupe u Americi, Velikoj Britaniji i nekim zemljama Evropske unije, ali i u pojedinim afričkim i azijskim zemljama, iskoristile pandemiju koronavirusa kako bi unaprijedile antimigrantske, na 'supremaciji bijele rase' zasnovane, ultranacionalističke, antisemitske i ksenofobne teorije zavjere koje demoniziraju izbjeglice i strance (2020).

Na ovakve trendove upozorio je i Generalni sekretar UN, Antonio Guterres, koji je svojevremeno izjavio kako pandemija ugrožava mir, sigurnost i ljudska prava, te kako za vrijeme COVID-a svjedočimo stigmati, govoru mržnje i nastojanju bijelih supremacista i drugih ekstremista da zloupotrijebe situaciju, ističući da su na ovakve trendove posebno vulnerabilni migranti, izbjeglice i interno raseljene osobe (navedeno prema McAuliffe et. al., 2020: 18).

Iako je pandemija COVID-19 doprinijela prevashodno podsticanju antiazijskog rasizma i ksenofobije u međunarodnim okvirima, nastojanja pojedinih neonacionalističkih snaga da zloupotrijebe krizu uzrokovanu pandemijom s ciljem restrikcije, pa čak i potpune obustave imigracionih procesa, nesumnjivo su trasirala put opštem antiimigrantskom i ksenofobnom pristupu.

Obznanjivanje da su prvi slučajevi koronavirusa registrirani koncem decembra 2019. godine u kineskom gradu Wuhan, odakle se epidemija za nešto više od dva mjeseca proširila na veći dio svijeta, poprimajući obrise pandemije koja je oficijelno proglašena 11. marta 2020. godine od strane Svjetske zdravstvene organizacije, stvorilo je pretpostavke za uspon iracionalnog straha, netrpeljivosti i mržnje prema osobama kineskog, ali i općenito azijskog porijekla usljed tendencije percipiranja Azijata kao monolitne skupine.

Ovakvim trendovima nesumnjivo je doprinijela i upotreba alternativnih, na stigmati zasnovanih naziva za COVID-19, umjesto međunarodno priznatog medicinskog naziva za virus, sa nerijetkim referiranjem na Kinu kao zemlju prvobitne pojave epidemije. Mada je 2015. godine Svjetska zdravstvena organizacija apelirala na naučnike, nacionalne vlasti i medije da koriste naučno opravdane i društveno prihvatljive nazive za zarazne bolesti, koji neće ukazivati na njihovo geografsko porijeklo, niti sadržavati bilo kakvo drugo stigmatizirajuće obilježje (WHO, 2015), što neminovno vodi generiranju kulturološki, rasno i nacionalno specifičnih stereotipa

i anksioznosti (White, 2021), pojedini politički zvaničnici i mediji odstupili su od ovakvih apela, pribjegavajući upotrebi određenja virusa COVID-19 kao 'kineskog/Wuhan/azijskog'.

U prethodno nominiranom izvještaju Human Right Watcha, posebno je naznačena odgovornost američke administracije, na čelu sa bivšim predsjednikom Donald Trumpom, u pogledu portretiranja Kineza i Azijata kao potencijalnih nosioca virusa u javnom diskursu, što je moglo uticati na intenziviranje antikineskih i antiazijaskih narativa: „Upotreba izraza 'kineski virus' od strane američkog predsjednika Donalda Trampa i izraza 'Wuhan virus' od strane državnog sekretara Mike Pompea, mogla je ohrabriti korištenje govora mržnje u Americi“ (2020).

Da su ovakav diskriminirajući narativ prema Kinezima, porijeklo virusa na koje se u javnom diskursu često potenciralo, kao i opšta klima netrpeljivosti prema ljudima kineske nacionalnosti i naglašen antiimigrantski pristup koji je činio okosnicu migracione politike Donalda Trampa i prije proglašenja pandemije COVID-19, kontribuirali kreiranju opšte klime netrpeljivosti i animoziteta prema Kinezima, afirmiraju i rezultati istraživanja Pew Research Centra iz marta 2020. godine. Ovo istraživanje je, naime, pokazalo kako su nepovoljni stavovi američkog javnog mnijenja o Kini dostigli novi povijesni vrhunac, najveći od 2005. godine kada je ovaj centar prvi put proveo ispitivanje Amerikanaca o odnosu prema ovoj zemlji. Tada je 35% njih iskazalo negativan stav prema Kini, da bi u jeku pandemije taj procenat dostigao oko 66%, pri čemu se samo od početka Trumpove administracije procenat Amerikanaca koji izražavaju negativan stav prema Kini povećao za gotovo 20% (Devlin et al., 2020a).

Ovaj procentualni porast nesumnjivo je značajnim dijelom bio kondicioniran pristupom predsjednika Trampa američko-kineskim odnosima, koji je bio obilježen povećanim pritiskom putem carina i retorikom trgovinskog rata (Ibidem), da bi pandemija COVID-19 doprinijela agravaciji, očigledno već narušenih odnosa na relaciji Sjedinjene Američke Države - Kina.

Pandemija je bivšem američkom predsjedniku poslužila kao svojevrsni povod za zaoštavanje, ionako restriktivne imigracione politike u Americi. U predpandemijskoj eri, pristup Donalda Trampa pitanju imigracija, kao jednom od središnjih aspekata njegove unutrašnje politike, odlikovao se izričitim ksenofobnim i rasističkim diskursom. Ovo je, između ostalog, evidentno na osnovu njegove odluke iz 2017. godine, koju je donio samo sedam dana nakon polaganja zakletve, da zabrani ulazak u Ameriku muslimanima iz više muslimanskih zemalja, povezujući ih direktno s terorizmom, uz zapaljivu retoriku o islamu, kao i na osnovu autorizacije izgradnje zida duž američko-meksičke granice, što se odvijalo uz istovremeno portretiranje meksičkih imigranata kao silovatelja i kriminalaca (Kaba prema Vega Macias, 2021:7).

Pod geslom „*Sigurnost granica je istovremeno i zdravstvena sigurnost*“ (navedeno prema Martin, 2020), bivši američki predsjednik je za vrijeme pandemije COVID-19, kako napominju brojni autori, inaugurirao najrestriktivnije imigraciono doba u povijesti Amerike. Uporište za ovu tvrdnju nalaze u činjenici da je u prvih šest mjeseci pandemije, Trumpova administracija donijela 63 izvršne naredbe koje su uticale na gotovo svaki aspekt imigracionog sistema, uzrokujući direktne posljedice za svaku kategoriju imigranata, od izbjeglica, tražioaca azila do ilegalnih i legalnih imigranata. Njegova administracija je suspendirala prijem izbjeglica na neodređeno vrijeme i okončala azil duž američko-meksičke granice. Restrikcije su se odnosile i na zabranu

ulaska gotovo svim vrstama imigranata koji su se željeli trajno nastaniti u Sjedinjenim Državama (Lee prema McNeil, 2020; Kim, Marinari et al., 2021).

Mada je administracija aktuelnog američkog predsjednika Joe Bidena poništila neke od Trumpovih izvršnih naredbi, mnoge od njih su ostale na snazi najmanje prvih šest mjeseci njegovog mandata (Kim et al., 2021), pri čemu je njihov uticaj na trajno potkopavanje principa ljudske jednakosti, socijalne pravde i društvene kohezije u Americi zasigurno nesaglediv.

O tome kakav je uticaj na javni stav i percepciju imalo istrajno referiranje na geografsko porijeklo virusa u javnom diskursu, pokazalo je istraživanje koje je provedeno jula 2020. godine, također pod egidom Pew Research Centra. Ovo istraživanje je pokazalo kako 78% respondenata u Americi, veliku ili prilično veliku krivicu za globalno širenje koronavirusa pripisuje Kini (Devlin et al., 2020b).

U kontekstu razmatranja 'inficirajućeg' dejstva stigmatizirajuće retorike na percepciju javnosti, pozvanim smatramo spomenuti i istraživanje grupe autora sa Kalifornijskog univerziteta u San Francisku. Ovo istraživanje, koje je bilo 'isprovocirano' Trumpovom objavom od 16. marta 2020. godine na njegovom zvaničnom Twitter nalogu, u kojoj je prvi put upotrijebio određenje koronavirusa kao kineskog, imalo je za cilj da ispita kakav je bio uticaj navedene objave na usvajanje ovakve stigmatizirajuće kvalifikacije virusa od strane korisnika Twittera i na intenziviranje antiazijskog raspoloženja. Uvidom u rezultate istraživanja, evidentno je da je u sedmici koja je prethodila Trumpovoj objavi, broj hashtagova sa nazivom 'COVID-19' bio znatno veći u odnosu na one koji su sadržavali naziv 'kineski virus' – 48,642 vs 3,956, da bi u sedmici nakon objave došlo do progresivnog rasta hashtagova sa oba naziva, sa značajnom prevalencijom onih sa nazivom 'kineski virus' – 446,647 vs 773,896 (Hswen et al., 2021: 959). Istraživanje je, također, pokazalo da su korisnici Twittera koji su akceptirali određenje virusa kao kineskog, manifestirali veću sklonost otvorenim rasističkim hashtagovima u odnosu na one koji su se opredijelili za zvanični naziv virusa – od 495,289 hashtagova sa nazivom 'COVID-19', njih 19,7% je manifestiralo antiazijsko raspoloženje u poređenju sa 50,4% od 777,852 hashtagova sa nazivom 'kineski virus' (ibidem, str. 956).

Istraživanje koje su realizirali Dhanani i Franz u Americi, na nacionalnom uzorku koji je obuhvatio 1,451 Amerikanca, također je potvrdilo glavnu hipotezu da je izloženost porukama koje naglašavaju korelaciju između COVID-a i njegovog porijekla u Kini povezano sa povećanjem predrasuda prema ljudima azijskog porijekla i ksenofobnih stavova općenito (2021: 6,7).

Do sličnog zaključka se došlo u daleko masovnijoj studiji koju su proveli Ziems i koautori. Ista je obuhvatila analizu preko 206 miliona tweetova u periodu između 15. januara 2020. i 26. marta 2021. godine. Rezultati istraživanja su pokazali da je govor mržnje tokom pandemije COVID-19 porastao, te da mržnja ima izrazito inficirajuću snagu s obzirom na uočenu tendenciju njenog intenziviranja usljed izloženosti sadržajima koji propagiraju govor mržnje (Ziems et al., 2021: 1-8).

Prethodno nominirana istraživanja, u funkciji su neupitne afirmacije uticaja retorike etiketiranja na percepciju javnosti, čime je demonstrirana moć jezika u konstituiranju društvene prakse,

poput diskriminacije, isključenja, odnosa moći i slično (Wodak, Meyer prema Ivić, 2020: 422). Imajući u vidu navedeno, može se zaključiti kako je način izvještavanja o pandemiji COVID-19, osobito u inicijalnoj fazi, bio od presudnog značaja u oblikovanju stavova javnosti i odgovora na novonastalu situaciju, stoga je uloga političkih zvaničnika i medija u tim procesima bila od ključnog značaja. Kako zapažaju Reny i Barreto, evidentno je da su elite uspjele u rasnom određivanju pandemije koronavirusa u njenim ranim fazama kao specifično 'azijskog', napominjući kako je retorika okrivljivanja u inicijalnoj fazi pandemije aktivirala već postojeću ksenofobiju i antiazijsko raspoloženje, pri čemu su takvi stavovi vodili emocionalnim i bihevioralnim reakcijama u odnosu na krizu javnog zdravlja prouzrokovanu koronavirusom (2022: 212).

Pored bivšeg američkog predsjednika Trumpa i američkog državnog sekretara Pompea, i drugi su se američki politički zvaničnici konzervativne orijentacije istakli po izrazito rasističkim i ksenofobnim izjavama. Američki senator iz Texasa, John Cornyn je otvoreno ukazivao na krivicu Kine zbog izbijanja pandemije, promicanjem rasističkih priča o Kinezima koji jedu slijepe miševе, zmije i pse (Reny, Barreto, 2022: 209), dok je senator Tom Cotton posegnuo za teorijom zavjere, ističući da je virus COVID-19 razvijen u kineskoj laboratoriji (Ibidem, str. 211).

Po uzoru na svoje američke kolege, i Luca Zaia, predsjednik talijanske regije Veneto, ranog epicentra pandemije, je u februaru 2020. godine izjavio kako će se njegova zemlja bolje snaći u borbi protiv virusa od Kine, usljed 'kulturološki jake posvećenosti Italijana higijeni, pranju ruku, kupanju, dok smo svi vidjeli Kineze kako jedu žive miševе'. Iako je uputio izvinjenje, grupa građanskog društva *Lunaria* je neposredno nakon ove izjave zaprimila preko 50 prijava o diskriminaciji Azijata u Italiji (Human Right Watch, 2020).

I drugi su politički zvaničnici neonacionalističke orijentacije iskoristili pandemiju COVID-19 kao argument za promicanje antiimigrantskog pristupa. Jedan od radikalnijih je bivši talijanski potpredsjednik vlade i ministar unutrašnjih poslova Matteo Salvini, inače sekretar ultradesne populističke stranke 'Lega Nord', koja je po uzoru na druge stranke neonacionalističkog predznaka, za glavne neprijatelje svih Italijana nominirala ilegalnu imigraciju, Evropsku uniju i ekonomsku krizu, pri čemu je poseban fokus Salvinija bio na imigraciji koju je označio kao najvećeg neprijatelja protiv kojeg se treba boriti, s obzirom na neposrednu vezu koju je vidio između imigracije i nezaposlenosti (Mingoia prema Padovani, 2018: 3554). S obzirom na već naglašeni antiimigrantski pristup kojim se odlikovala njegova politička agenda, ne iznenađuje da je i nakon proglašenja pandemije COVID-19 istrajao na diskursu o odnosu imigracije i pandemije, sugerirajući kako su virus mogli donijeti imigranti porijeklom iz Afrike, u čemu je vidio opravdanost zahtjeva za zatvaranjem granica (Bozdag, 2021: 543).

Mađarski lider desničarske stranke Fidesz i aktuelni premijer, koji je ponovo trijumfovao na izborima održanim u aprilu 2022. godine, Victor Orban, poveznicu pandemije s imigracijom eksplicirao je sljedećim riječima: „Vodimo rat na dva fronta: jedan front se zove migracija, a drugi pripada koronavirusu. Postoji logična veza između njih, jer se oboje šire kretanjem“ (Rohac prema Vega Macias, 2021: 13). Shodno kazanom, očekivano je isključivu krivicu za širenje koronavirusa pripisao strancima (Mutsvara prema ibidem).

Liderka francuskog Nacionalnog fronta Marine Le Pen, okarakterizirala je pandemiju COVID-19 u sigurnosnom smislu kao svojevrсни akcelerator francuskog 'brodoloma', pripisujući veliki dio sigurnosnih problema „anarhičnoj i nekontroliranoj imigraciji koja je godinama nametana Francuzima“, ponudivši svojim potencijalnim biračima „čvrst, odlučan i neumoljiv odgovor protiv imigracija“ (Vega Macias, 2021: 10). Optuživši migrante da su primarno odgovorni za širenje virusa, Nacionalni front je bio prvi politički pokret koji je zatražio zatvaranje granica i kritizirao reakciju Evropske unije u borbi protiv pandemije (Gil prema ibidem, str. 11).

Neonacionalističke stranke i drugih država, poput Alternative za Njemačku (AfD) i španskog Vox-a, nastojale su iskoristiti aktuelnu pandemiju za promoviranje antiimigrantskog pristupa. Alternativa za Njemačku, koja je prvi put ušla u parlament 2017. godine, zahvaljujući ksenofobnoj retorici usmjerenoj protiv dolaska miliona izbjeglica, pokazala je uvjerenost da će socio-ekonomska kriza uzrokovana pandemijom pomoći da se njen antiimigrantski diskurs repozicionira (Vega Macias, 2021: 10).

Izrazi rasizma i ksenofobije preplavili su i medije koje je, polazeći od činjenice da su duboko ugrađeni u društveno tkivo i da predstavljaju moćne instrumente za društveno-kulturnu produkciju, neophodno identificirati kao značajne faktore koji su pogodovali kreiranju klime nepovjerenja i netrpeljivosti, primarno prema ljudima azijskog porijekla.

Pojedini mediji su neusmjnjivo zaslužni za ponovno uvođenje rasističkih metafora u rječnik 21. stoljeća, koje su se u povijesti koristile s namjerom prikazivanja ljudi azijskog porijekla kao egzistencijalne opasnosti za zapadni svijet, o čemu je na prethodnim stranicama bilo riječi. U tom kontekstu, neizostavan za spomenuti je *Wall Street Journal*, u kojem je 3. februara 2020. godine objavljen članak autora Walter Russell Meada pod nazivom „Kina je pravi bolesnik Azije“. Riječ je o pogrdnoj frazi koja je u povijesti korištena za održavanje stereotipa o Kinezima kao bolesnim i nečistim, što upućuje na ukorijenjenost ove fraze u ksenofobiji. Ista, kako zapažaju Haung i Liu, odražava antikinesko raspoloženje, čiji su povijesni korijeni ponovo isplivali na površinu s razvojem pandemije koronavirusa u Americi (2020: 1187). I francuske regionalne novine *Le Courrier Picard* dospjele su u epicentar pažnje sa šovinističkim naslovima poput „Žuto upozorenje“ i „Nova žuta opasnost“, oba praćena fotografijom Kineskinje koja nosi zaštitnu masku. Kao odgovor na ove naslove, francuski građani azijskog porijekla su društvene mreže iskoristili za objavljivanje fotografija na kojima drže natpise „Ja nisam virus“ (Media Diversity Institute, 2020). Ništa manje provokativan naslov nije objavljen ni u australijskom *Herald Sun*-u, koji je glasio „Pandemonijum kineskog virusa“, dok je *Daily Telegraph* na naslovnici pozvao „kinesku djecu da ostanu kući“ (Ibidem). Drugi su listovi svojim naslovima ukazivali na geografsko porijeklo virusa. Tako je *New York Times* u januaru 2020. godine na Twitteru objavio naslov „Ovdje nastaju nove bolesti koje ljudska vrsta nikada prije nije vidjela“, uz fotografiju tržnice u Wuhanu, odakle je virus potekao. Britanski *Daily Mail* je objavio članak u kojem se navodi kako se „koronavirus prenosi sa zmija na ljude, koje su prodavane na tržnici u Wuhanu“, dok je njemački *Der Spiegel* objavio članak pod naslovom „Koronavirus-Proizveden u Kini“ (navedeno prema Ivić, 2020: 424, 428).

Nedvojbeno je artikulacija ovakvog ksenofobnog i rasističkog diskursa od strane političkih zva-

ničnika neonacionalističke orijentacije i pojedinih medija imala značajan uticaj na procese 'legitimiziranja' negativnog ponašanja prema pripadnicima azijske zajednice. Otkako je koronavirus prvi put prijavljen u Kini, što je bilo praćeno personificiranjem prijetnje usljed referiranja na virus kao na 'kineski/azijski/Wuhan', došlo je do progresivnog rasta ksenofobno i rasno motiviranih napada na ljude azijskog porijekla u brojnim zemljama širom svijeta.

U tom kontekstu, neophodno se osvrnuti na izvještaje nacionalne koalicije *Stop AAPI Hate*, koja je kao odgovor na alarmantnu eskalaciju ksenofobije i netrpeljivosti u Americi, proizašlih usljed pandemije COVID-19, pokrenuta 19. marta 2020. godine s ciljem prikupljanja podataka o rasno motiviranim napadima. Ovoj koaliciji je od njenog osnivanja do juna 2021. godine prijavljen 9,081 rasno motivirani incident protiv ljudi porijeklom iz Azije i sa Pacifika, od toga 4,548 u 2020. godini i 4,533 u prvoj polovini 2021. godine,⁷ pri čemu čelnici ove koalicije evidentan rast rasno i ksenofobno motiviranih incidenata pripisuju ublažavanju epidemioloških mjera u 2021. godini, što je impliciralo intenziviranjem društvene interakcije i povećanjem vjerovatnoće za napad, kao i većoj zainteresiranosti da se ovakvi incidenti prijave, posebno nakon ubistva osam žena u Atlanti sredinom marta 2021. godine, od čega je šest bilo porijeklom iz Azije (National Public Radio, 2021).

Mada ovaj zločin nije okvalificiran kao rasno motiviran, što je naišlo na široku osudu i negodovanje, brojni autori i istaknuti pojedinci, među kojima je i profesorica sa Univerziteta u Chicagu, Kimberly Kay Hoang, te prva Amerikanka vijetnamskog porijekla sa mandatom u Predstavničkom domu savezne države Georgie, Bee Nugyen, stava su da je riječ o činu rodno zasnovanog rasnog nasilja podstaknutog mizoginijom i ksenofobijom (navedeno prema Haynes, 2021; Al-Marashi, 2021). Sličnog je stajališta i novinar magazina *Time*, Suyin Haynes, koji zapaža kako pucnjava u Atlanti naglašava bolnu stvarnost rastućeg nasilja nad Azijatima širom svijeta (2021). I doista se val nasilja usmjerenog protiv ljudi azijskog porijekla od početka pandemije internacionalizirao, zahvativši brojne zemlje, od Francuske, Španije, Rusije, Italije, pojedinih zemalja afričkog kontinenta i Latinske Amerike, preko Srednjeg istoka, pa sve do Južne Koreje, Japana i Indonezije (Human Right Watch, 2020).

Svoj najveći intenzitet, bez sumnje, manifestirao je u onim dijelovima svijeta u kojima rasizam i ksenofobija prema Kinezima i Azijatima imaju dugu povijest. Slučaj je to i Kanade, u kojoj je od početka pandemije zabilježena velika erupcija nasilja usmjerenog protiv ljudi azijskog porijekla. Komparacije radi, navest ćemo doista alarmantne podatke iz izvještaja policijske uprave u Vancouveru, koji indiciraju kako se broj prijava zločina iz mržnje protiv Kanađana azijskog porijekla u 2020. godini povećao za 717% u odnosu na 2019. godinu (University of Victoria, 2022). Podaci britanske policije ukazuju na porast zločina iz mržnje prema Kinezima i Azijatima za 300% samo u prvom kvartalu 2020. godine, u poređenju sa istim periodom u 2018. i 2019. godini, čemu su prethodile decenije strukturalne diskriminacije i rasizma, uključujući

⁷ U izvještaju je utvrđeno da verbalno uznemiravanje i izbjegavanje interakcije čine najveći udio u ukupnom broju incidenata. Fizički napadi su na trećem mjestu, pri čemu su u 2020. godini participirali sa 10,8% u ukupnom broju incidenata, a u 2021. godini sa 16,6% (National Public Radio, 2021).

rasno profiliranje, diskriminaciju na radnom mjestu i lošije zdravstvene usluge u odnosu na njihove bijele kolege (Haynes, 2021).

Zabrinjavajući trendovi zabilježeni su i u Australiji i na Novom Zelandu, u kojima je po uzoru na Ameriku, od kraja 19. stoljeća do sredine 1960-ih godina, zagovarana restriktivna imigraciona politika prema Kinezima i ljudima azijskog porijekla, čiji rasistički diskurs se može prozreti u samom nazivu imigracione politike Australije s početka 20. stoljeća, koji je glasio *politika 'bijele Australije'* (Ibidem). Mada je ista napuštena prije gotovo šest decenija, što je impliciralo preobražavanjem australijskog društva koje danas čini oko 12% ljudi azijskog porijekla, recidive ovakvog višedecenijskog pristupa ogolila je aktuelna pandemija. Navedeno potvrđuje i onlajn nacionalno istraživanje koje je provedeno septembra 2020. godine od strane grupe autora, na uzorku od 1,375 Australaca, a koje je ukazalo na ukorijenjenost nepovjerenja prema ljudima azijskog porijekla, dodatno pothranjenog strahom od pandemije. Rezultati istraživanja su, naime, pokazali da je u 2,74 od 5 odgovora iskazan strah usljed potencijalne zaraze virusom od strane Azijata, dok je 46% australijskih ispitanika iskazalo kako ima namjeru izbjegavati kineske restorane. Opšta klima nepovjerenja i animoziteta koja je nastupila nakon proglašenja pandemije, kreirala je pretpostavke za veću diskriminaciju ljudi kineske provenijencije, što potvrđuje i činjenica da je jedan od pet kineskih Australaca prijavio fizičko ili verbalno zlostavljanje (Ruppaner et al., 2021).

Istraživanje novozelandske Komisije za ljudska prava iz februara 2021. godine pokazalo je da su kineske zajednice, zajedno sa Tangata Whenua, bile izložene najvišem stepenu diskriminacije od početka pandemije COVID-19. Oko 54% kineskih i 49% azijskih ispitanika se izjasnilo da su doživjeli neki vid diskriminacije od početka pandemije, poput primanja negativnih komentara ili zlostavljanja na internetu, pretjeranog izbjegavanja, te ličnog vrijeđanja ili zlostavljanja na ulici ili radnom mjestu (NZ Human Rights Commission, 2021).

Na osnovu prethodno saopštenog, može se vrlo argumentirano zaključiti da je pandemija COVID-19 bila svojevrsni podsjetnik bolnog naslijeđa rasizma i ksenofobije u brojnim zemljama diljem svijeta. Pandemija je nesumnjivo srušila iluzije da su oni opozvani sa povijesne scene, potvrdivši njihov neupitni regenerativni potencijal, koji su vrlo vješto iskoristile neonacionalističke snage u političke i druge svrhe, a sve pod izlikom sprječavanja širenja koronavirusa, kapitalizirajući strah koji je od istog proistekao.

ZAKLJUČAK

Uporedo s internacionalizacijom epidemije virusa COVID-19, internacionalizirao se i virus straha i mržnje prema onome što nosi odrednicu drugog i drugačijeg. Time se pandemija koronavirusa, po uzoru na zarazne bolesti koje su obilježile povijest 19. i 20. stoljeća, pa i znatno ranije, profilirala kao značajan generator rasizma i ksenofobije.

Ovakvi trendovi potvrda su kontinuiteta povijesno utemeljenog pristupa zaraznim bolestima, koji je oličen u tendenciji da se krivica za izbijanje i širenje zaraznih bolesti eksternalizira, odnosno pripiše grupi izvan vlastitog nacionalnog, etničkog, vjerskog ili rasnog identiteta, što je izbjegavanje eksternih grupa i stigmatizaciju učinilo uobičajenim prilikom suočavanja sa prijet-

njom od epidemija. Navedeno će reći da se strah od zaraze razvija i manifestira u simbiozi sa strahom od drugog i drugačijeg, što posljedično vodi aktualizaciji binarne opozicije 'MI' vs 'ONI', koja pogoduje rasističkim i ksenofobnim manifestacijama.

Odgovor na pandemiju COVID-19 neophodno je posmatrati kao izraz povijesnog naslijeđa rasizma i ksenofobije, koji su tokom aktuelne zdravstvene krize revitalizirani, potvrđujući snagu svog inficirajućeg dejstva u javnom političkom i medijskom diskursu, ali i svakodnevnoj društvenoj interakciji. Njihovom preporodu doprinijele su političke stranke neonacionalističkog opredjeljenja, čija se esencija bistvovanja i djelovanja na političkoj sceni ogleda u njihovom otporu globalizaciji i migracijama, te slijedom kazanog u predanosti promicanju nacionalno orijentiranih političkih ciljeva. Ovakve aspiracije naišle su na plodno tlo tokom pandemije COVID-19, usljed promoviranja autarhičnosti kao imperativnog načela u borbi protiv koronavirusa, kako na nivou države, zatvaranjem granica, čime je reafirmirana ideja nacionalne države i favoriziranja vlastitih građana, što je vodilo naglašavanju polarizacije na državljanu i strance, tako i na individualnoj ravni, sa ograničavanjem društvene interakcije, što je rezultiralo alijenacijom čovjeka i narušavanjem njegovog određenja kao *zoon politikona*.

Suspenzija društvenosti kao imanentne odlike svakog ljudskog bića, u simbiozi sa strahom koji je postao omniprezentna tokom pandemije COVID-19, implicirali su narušavanjem društvenih struktura i odnosa, trasirajući put usponu rasizma i ksenofobije. Mada je kriza uzrokovana pandemijom doprinijela konsolidaciji opšteg antiimigrantskog pristupa, ogolivši i problem duboko ukorijenjenog rasizma u američkom društvu usmjerenog protiv Afroamerikanaca, ona je prevashodno pogodovala intenziviranju rasizma i ksenofobije prema pripadnicima azijske zajednice u brojnim zemljama svijeta, oživljavajući stereotip o Azijatima kao o vječnim strancima, koji ne pripadaju, što je u samom korijenu rasizma i ksenofobije.

Svojevrsni je to indikator da se povijest ponavlja, imajući u vidu činjenicu da su i preci današnjih Kineza i Azijata bili okrivljivani za izbijanje i širenje zaraznih bolesti. Nažalost, njihovoj dehumanizaciji svjedočili smo i tokom aktuelne pandemije, s obzirom da je istrajno referiranje na Kinu, kao na mjesto prvobitne pojave COVID-a, kulminiralo kulturološki, rasno i nacionalno specifičnim stereotipima i anksioznostima. Dehumanizirajući aspekt ovih trendova ilustrirat ćemo izjavom jednog broja pripadnika kineske zajednice, s početka pandemije: „*Zbog naše etničke pripadnosti, osjećamo se kao da smo dio prijeteće i bolesne mase. Percipirati nas kao nosioce virusa samo zbog naše rase, nije ništa drugo nego rasistički*“ (Media Diversity Institute, 2020).

Cilj rasizma je da potčini i dehumanizira. Snage koje imaju ovakve ambicije, kako je potvrdila i pandemija COVID-19, nisu poražene. No, ono što nam daje za pravo da ovaj rad završimo porukom optimizma, jesu sile koje se ovakvim retrogradnim trendovima suprotstavljaju. One su predvodnice društvenih pokreta koji su se aktualizirali i omasovili posljednjih godina, kao znak otpora rasizmu, ksenofobiji i restriktivnim imigracionim politikama. Jedan od prvih pokreta takvog karaktera je onaj koji je nastao kao reakcija na odluku bivšeg američkog predsjednika Trumpa da zabrani ulazak u Ameriku muslimanima iz više muslimanskih zemalja. Nakon obznane ove odluke 27. januara 2017. godine, na brojnim međunarodnim aerodromima širom Amerike okupili su se američki građani sa porukom '*Dobrodošli ste ovdje*', promovirajući

ideju 'Amerike kao nacije imigranata', te evocirajući riječi pjesnikinje Emme Lazarus, koje su uklesane u postolje Kipa slobode.

Pokret pod nazivom '*Black lives matter*', koji je osnovan 2013. godine, dospio je u epicentar svjetske pažnje tokom pandemije COVID-19, nakon ubistva pripadnika afroameričke zajednice George Floyd, usljed prekomjerne upotrebe sile od strane policijskih službenika. Njegovo brutalno ubistvo, koje je potvrdilo ukorijenjeni sistemski rasizam u Americi, pokrenulo je masovne demonstracije širom Amerike i svijeta, kao znak otpora neprijateljima progresu, demokratije, jednakosti, solidarnosti i svega onoga što potkopava viziju jedinstva različitosti.

Ovaj pokret, koji se smatra najvećim pokretom socijalne pravde od ere građanskih prava iz 1960-ih, nagovijestio je preispitivanje savremenih društvenih problema, koji su ukorijenjeni u povijesnim neuspjesima stvaranja pravednog društva. Stoga, izražavamo nadu da bi on mogao biti vjesnik društvenih promjena, kojima mora prethoditi promjena svijesti, a na osnovu podsticanja razmišljanja o rasizmu iz šire i dublje perspektive, jer kako zapaža istaknuti kanadski pisac Pierre Berton „*Rasizam je utočište za neznalice. Nastoji podijeliti i uništiti. Neprijatelj je slobode i zaslužuje da se suočimo s njim i da ga osudimo.*“

Bit će to dug, ali nadamo se istrajan proces na putu obesmišljavanja lažnih i vještački proizvedenih i nametnutih razlika.

Literatura

- Aas, K. F. (2017). *Globalization & Crime*. Second Edition. SAGE Publications: Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC.
- Abbott, L. (2021). *Global Covid-19 Responses Through a Critical Security Studies Perspectives*. E-International Relations. <https://www.e-ir.info/2021/01/20/global-covid-19-responses-through-a-critical-security-studies-perspective/>
- Al-Marashi, I. (2021). *Atlanta Attacks: Anti-Asian Violence, and the Myth of the 'Yellow Race'*. The Pacific Council Magazine. <https://www.trtworld.com/opinion/atlanta-attacks-anti-asian-violence-and-the-myth-of-the-yellow-race-45218>
- Aryal, M. (2021). *Neo-Nationalism: A Tool for National Integrity*. *Unity Journal*, vol.11., str. 145-152.
- Banks, M., Gingrich, A. (2006). *Neo-nationalism in Europe and Beyond*. Berghahn Books: New York.
- Beck, U. (2002). *The Terrorist Threat: World Risk Society Revisited*. *Theory, Culture&Society*, 19 (4), str. 39-55.
- Beck, U. (2006). *The Cosmopolitan Vision*. Polity Press: Cambridge.
- Black, E. (2019). *Erica Lee on the enduring history of American Xenophobia, drawn from a place of fear'*. *Minnpost*. <https://www.minnpost.com/eric-black-ink/2019/09/erika-lee-on-the-enduring-history-of-american-xenophobia-drawn-from-a-place-of-fear/>
- Bozdog, F. (2021). *Social Impacts of the COVID-19 Pandemic: Xenophobic Tendency and*

Their Consequences. *Current Approaches in Psychiatry* 13 (3), str. 537-550.

- Castles, S., Miller, M. J. (1998). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Second Edition. Macmillan Press: London.
- Chou, W.J.S., Gaysynsky, A. (2021). *Racism and Xenophobia in a Pandemic: Interactions of Online and Offline Worlds*. *Opinions, Ideas&Practice*, Vol. 111., No.5, str. 773-775.
- Cohn, S. (2007). *The Black Death and the Burning of Jews*. *Past and Present Society*, No. 196, Oxford, str. 1-36.
- De la Rica, S., Glitz, A., Ortega, F. (2013). *Immigration in Europe: Trends, Policies and Empirical Evidence*. Discussion Paper No. 7778. IZA: Bonn.
- Delanty, G. (2021). *Return of the Nation-State? De-Europeanisation and the Limits of the Neo-Nationalism*. *Journal of Contemporary European Research*, Vol. 17 (2), str. 102-115.
- Devlin, K. et al. (2020a). *U.S. Views of China Increasingly Negative Amid Coronavirus Outbreak*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/global/2020/04/21/u-s-views-of-china-increasingly-negative-amid-coronavirus-outbreak/>
- Devlin, K. et al. (2020b). *Americans Fault China for its Role in the Spread of COVID-19*. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/global/2020/07/30/americans-fault-china-for-its-role-in-the-spread-of-covid-19/>
- Dhanani, L.Y., Franz, B. (2021). *Why Public Health Framing Matters: An Experimental Study of the Effects of COVID 19 Framing of Prejudice and Xenophobia in the United States*. *Social Science&Medicine* 269, str. 1-8.
- Eger, M.A., Veldez, S. (2015). *Neo-nationalism in Western Europe*. *European Sociological Review*, Vol. 31, No. 1, str. 115-130.
- Elias, L. et al. (2020). *Racism and nationalism during and beyond the COVID-19 pandemic*. *Ethnic and Racial Studies*. Routledge. Taylor&Francis Group: Oxfordshire, str. 1-11.
- Esposito, J. et al. (2011). *Islamophobia – The Challenge of Pluralism in the 21st Century*. Oxford University Press: New York.
- European Commission (2020). *Statistics on migration to Europe*. An Official EU Website. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-of-life/statistics-migration-europe_en
- Fidler, D. P. (2005). *From International Sanitary Conventions to Global Health Security: The New International Health Regulations*. *Chinese Journal of International Law*, Vol.4, No.2, str. 325-392.
- Goodwin, M. (2011). *Right Response. Understanding and Countering Populist Extremism in Europe*. A Chatham House Report. The Royal Institute of International Affairs: London.
- Grupa autora. (2019). *Xenophobia, Identity and New Forms of Nationalism*. Institute of Social Sciences: Belgrade.

- Haynes, S. (2021). This Isn't Just a Problem for North America: The Atlanta Shooting Highlights the Painful Reality of Rising Anti-Asian Violence Around the World. Time. <https://time.com/5947862/anti-asian-attacks-rising-worldwide/>
- Hswen, Y. et al. (2021). Association of “#Covid 19” Versus “#chinesevirus” with Anti-Asian Sentiments on Twitter: March 9-23 2020. American Journal of Public Health, Vol 111, No. 5, str. 956-964.
- Huang, J., Liu, R. (2020). Xenophobia in America in the Age of Coronavirus and Beyond. J Vasc Interv Radiol-JVIR, No.31, str. 1187-1188.
- Human Right Watch (2020). COVID-19 Fueling Anti-Asian Racism and Xenophobia Worldwide. National Action Plans Needed to Counter Intolerance. <https://www.hrw.org/news/2020/05/12/covid-19-fueling-anti-asian-racism-and-xenophobia-worldwide>
- Huysmans, J. (2006). The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU. Routledge: London&New York.
- Ivić, S. (2020). The Rethoric of Othering in a Time of Pandemic: Labelling COVID-19 as a 'Foreign Virus' in Public Discourse. Kultura polisa, god. XVII, br. 43, str. 421-433.
- Kim, E. et al. (2021). Immigration in COVID America. University Of Minnesota. <https://immigrantcovid.umn.edu/immigration-policy>
- Martin, J. (2020). Trump Blames Dem Immigration Policy for Coronavirus: 'Border Security is Also Health Security'. Newsweek. <https://www.newsweek.com/trump-blames-dem-immigration-policy-coronavirus-border-security-also-health-security-1489813>
- McAuliffe, M. et al. (2020). The Challenge of Real-time Analysis: Making Sense of the Migration and Mobility Implications of COVID-19. Migration Policy Practice, Vol. X, No. 2, str. 15-20.
- McDonald, S. N. (2020). In 1918 and 2020, Race Colors America's Response to Epidemics. A look at how Jim Crow affected the treatment of African Americas fighting the Spanish flu. Andscape. <https://andscape.com/features/in-1918-and-2020-race-colors-americas-response-to-epidemics/>
- McNeil, T. (2020). The Long History of Xenophobia in America. Tufts Now. <https://now.tufts.edu/articles/long-history-xenophobia-america>
- McNeil, T. (2021). Confronting the Legacy of Anti-Asian Racism in America. Tufts Now. <https://now.tufts.edu/articles/confronting-legacy-anti-asian-racism-america>
- Media Diversity Institute. (2020). Xenophobia and the Coronavirus: An Unacceptable Response. <https://www.media-diversity.org/xenophobia-and-the-coronavirus-an-unacceptable-response/>
- National Public Radio (2021). More than 9,000 Anti-Asian Incidents Have Been Reported Since the Pandemic Began. <https://www.npr.org/2021/08/12/1027236499/anti-asian-hate-crimes-assaults-pandemic-incident-aapi>
- Nelson, A. (2019). The Rise of Neo-Nationalism and the Front National in France. International Studies Undergraduate Honors Theses 10.

- NZ Human Right Commission. (2021). COVID-19 fueling discrimination against Tangata Whenua and Chinese Communities. <https://cfnhri.org/updates/covid-19-fueling-discrimination-against-tangata-whenua-and-chinese-communities/>
- Ooi, S.M., D'Arcangelis, G. (2017). Framing China: Discourses of othering in US news and political rethoric. *Global Media and China* 2 (3-4), str. 269-283.
- Padovani, C. (2018). Lega Nord and Anti-Immigrationism: The Importance of Hegemony Critique for Social Media Analysis and Protest. *International Journal of Communication* 12, str. 3553-3579.
- Poushter, J., Fagan, M. (April 2020). Americans See Spread of Disease as Top International Threat, Along With Terrorism, Nuclear Weapons, Cyberattacks. Pew Research Center Report. <https://www.pewresearch.org/global/2020/04/13/americans-see-spread-of-disease-as-top-international-threat-along-with-terrorism-nuclear-weapons-cyberattacks/>
- Poushter, J., Huang, C. (September 2020). Despite Pandemic, Many Europeans Still See Climate Change as Greatest Threat to Their Countries. Pew Research Center Report. <https://www.pewresearch.org/global/2020/09/09/despite-pandemic-many-europeans-still-see-climate-change-as-greatest-threat-to-their-countries/>
- Reny, T.T., Barreto, M.A. (2022). Xenophobia in the time of pandemic: othering, anti-Asian attitudes and COVID-19. *Politics, Groups, and Identities* 10 (2), str. 209-232.
- Ruppenner et al. (2021). Assessing anti-Asian attitudes in the USA and Australia. The University of Melbourne. www.unimelb.edu.au/newsroom/news/2021/august/assessing-anti-asian-attitudes-in-the-usa-and-australia
- Rutović, Ž. (2021). Medijska prodaja straha (Covid 19 - infodemija - sociologija promjene). In *Medias Res. Časopis filozofije medija*, vol. 10, br. 19, str. 3009-3020;
- Salerno, A. et al. (2020). Perspectives on xenophobia during epidemics and implications for emergency management. *Journal of Emergency Management*, Vol. 18, No. 7, str. 23-29.
- Stone, L. et al. (2020). Extraordinary curtailment of massive typhus epidemic in the Warsaw Ghetto. *Science Advances*. 6, str. 1-8.
- Takai, Y. (2020). Epidemics and Racism: Honolulu's Bubonic Plague and the Big Fire 1899-1900. *Active History*. <https://activehistory.ca/2020/06/epidemics-and-racism-honolulu-bubonic-plague-and-the-big-fire-1899-1900/>
- United Nations Department of Economic and Social Affairs [UN DESA], Population Division. (2020). *International Migration 2020 Highlights*.
- University of Victoria. (2022). Expert Q&A on anti-Asian Racism during pandemic. <https://www.uvic.ca/news/topics/2022+expert-qa-anti-asian-racism+expert-advisory>
- Vega Macias, D. (2021). The COVID-19 pandemic on anti-immigration and xenophobic discourse in Europe and the United States. *Estudios Fronterizos*, vol. 22, str. 1-22.
- Walter, Y. (2007). Asian Americans and American Immigration and Naturalization Policy. *American Studies Journal* No. 49, str. 1-11.
- Weindling, P. (2000). *Epidemics and Genocide in Eastern Europe, 1890-1945*. Oxford University Press: New York.

- White, A. (2020). The Art of medicine. Historical linkages: epidemic threat, economic risk and xenophobia. *The Lancet*, Vol. 395, str. 1250-1251. [https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736\(20\)30737-6.pdf](https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736(20)30737-6.pdf)
- White, A. (2021). Podcast: A History of Pandemic Xenophobia and Racism. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/health/archive/2021/03/a-history-of-pandemic-xenophobia-racism/618421/>
- World Health Organisation. (2015). WHO issues best practices for naming new human infectious diseases. <https://www.who.int/news/item/08-05-2015-who-issues-best-practices-for-naming-new-human-infectious-diseases>
- Wu, T. (2020). The Long History of Blaming Immigrants in Times of Sickness. *Smithsonian Magazine*. <https://www.smithsonianmag.com/smithsonian-institution/long-history-blaming-immigrants-times-sickness-180976053/>
- Zgodić, E. (2010). Tajni život demokratije. Prilozi političkoj geologiji. Dobra knjiga: Sarajevo;
- Ziems, C. et al. (2021). Racism is a Virus: Anti-Asian Hate and Counterspeech in Social Media during the COVID 19 Crisis. arXiv:2005.12423v2 [cs.SI], str.1-8.

THE RISE OF RACISM AND XENOPHOBIA DURING THE COVID-19 PANDEMIC AS AN EXPRESSION OF THEIR CENTURIES-OLD HISTORY – A SOCIOLOGICAL AND SECURITY ASPECT

Review paper

Abstract

Extremely complex crisis that occurred after the proclamation of the COVID-19 pandemic in March 2020, contributed to the escalation of racism and xenophobia in the international arena. Their current rise must be observed from the perspective of the historically established pattern of connecting minorities, racial groups and certain communities with infectious diseases, which has made racist and xenophobic approaches and narratives indispensable constituents of responses to them. The stigma of the disease, as history confirms, is a permanent companion to the outbreak of infectious diseases, thus the coronavirus pandemic was no exception.

The radicalization of public discourse through nativism, hatred and fear during the current health crisis, with the significant support of some mainstream media, was in the forefront contributed to by neo-nationalist forces. They exploited the insecurity and uncertainty generated by the pandemic to project fear of the other and different with their obligatory emanation as potential threats.

Even though the COVID-19 pandemic contributed primarily to the reaffirmation of racism and xenophobia against the Chinese and Asians, which was supported by the coronavirus provenance, it undoubtedly paved the way for a general racist and xenophobic discourse.

Keywords: pandemic, neonationalism, racism, xenophobia, fear, threat, stigma

Podaci o autoru

Edita Hasković, Docent, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.
E-mail: ehaskovic@fkn.unsa.ba.

